

ابوظالب یا فرخ‌خان امین‌الدوله ففاری

رجال دوره قاجاریه

(۳)

در همان ایامی که محمدشاه هرات را محاصره کرده بود علی‌رضا پاشا والی بغداد بتحریر بیسکانگان بندر مخمره (خرمشهر) را مورد تعرض قرارداد و تلفات و خسارات جانی و مالی فراوانی به اتباع دولت شاهنشاهی وارد آورد. شاه قاجار سال بعد (۱۲۶۵ هـ . ق) بدست‌آویز تنبیه و مجازات آشوب طلبان اصفهان روانه پایتخت صفویه شد و باطنا مصمم بود که در جنوب و مغرب ایران به تجهیز قوا بپردازد و سپس مأمورین متجاوز باعالی را گوشمال دهد. محمدشاه بهمین منظور از اصفهان به همدان رفت و بعد بعلی چند که از موضوع بحث ما خارج است خواه ناخواه از اجرای این تصمیم منصرف شد.

پس از ورود اردوی سلطنتی به ناحیه کرون (به فتح حرف اول و سوم و بروزن کردن) از توابع اصفهان وضع نا بسامانی رشت و بی‌مبالاتی یحیی میرزا و امان‌الله‌خان افشار^۱ والی و پیشکار گیلان بسمع شاه رسید و فرخ‌خان کاشی مأموریت یافت که برای

۱- یحیی میرزا پسر چهل و سوم فتحعلی‌شاه و برادر پشت و کالبدی جهانسوز میرزا و سارا سلطان و قیصرخانم و بدرجهان خانم از بطن قمرنسا بیگم دختر حسین‌قلی‌خان پسر امام‌قلی‌خان افشار است (تاریخ قاجاریه سیهر چاپ امیر کبیر جلد اول صفحات ۳۲۳ و ۳۳۰) و ظاهراً امان‌الله‌خان افشار از منسوبان مادری او بوده.

رسیدگی و برقراری نظم امور روانه آنجا شود. فرخ خان بلافاصله بعد از ورود به محل مأموریت وضع رفتار والی و پیشکار کیلان را مورد رسیدگی قرارداد و چگونگی را کتبا بعرض شاه رسانید.

محمدشاه از همدان عازم قزوین شد تا از آنجا به پایتخت مراجعت کند و در بین راه چابار کیلان به اردوگاه رسید و عریضه فرخ خان را بشاه تقدیم کرد. گزارش فرخ خان غفاری حاکی از این بود که «امان الله خان افشار وزیر کیلان طریق زهد گرفته و چنان در تزه نامبرداری میکند که هنگام عبور از بازار و برزن اگر حبات گندم و ارزن در نگرده از جوال زراعت پیشه پاشیده شود ایستاده و جبهه به دست بگیرد و جامه پشمینه پوشد و بر حصیر نشیند. از این روی فیصل امور بدست او مهمل مانده و منال دیوانی مأخوذ نیفتاده است.»^۱

شاه با مطالعه این گزارش فرخ خان را مأمور کرد تا یحیی میرزا حاکم کیلان و امان الله خان افشار وزیر او را روانه طهران سازد و خود بنظم امور و استیفای حقوق دیوانی و اخذ مالیاتهای معوقه بپردازد. چندی بعد یحیی میرزا که گناهی متوجه او نبود مجدداً بحکمرانی کیلان منصوب شد^۲ و امور پیشکاری به محمد امین خان نسقچی باشی^۳

۱- تاریخ قاجاریه سپهر جلد دوم ص ۱۱۰ و منتظم ناصری جلد سوم ص ۱۷۴

۲- روضة الصفاى ناصری چاپ خیام جلد دهم ص ۲۵۵

۳- محمد امین خان پسر محمد حسن خان دولوی قاجار است که پس از فوت پدر در ۱۲۴۵ به جای او نسقچی باشی شد (جلد اول تاریخ قاجاریه سپهر ص ۲۶۳). محمد امین خان شوهر اول گوهر ملک خانم خواهر اعیانی عباس میرزا نایب السلطنه و علی خان ظل السلطان است (تاریخ نو ص ۶۹) گوهر ملک خانم با محمد امین خان سازش نکرد و از او طلاق گرفت و ضعیف میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی شد (تاریخ قاجاریه سپهر جلد اول ص ۳۲۵). نسقچی باشی پسر خاله گوهر ملک خانم و خواهرزاده امیرخان سردار دائی عباس میرزا نایب السلطنه است (تاریخ عضدی ص ۲۵). محمد امین خان نسقچی باشی در جنگهای دوره دوم ایران و روسیه بتاریخ ۱۲۴۳ هـ ق با تفاق عباس خان سرکرده فوج بختیاری و چند تن دیگر در قلعه عباس آباد بدست روسها اسیر و به تفلیس گسیل شد (تاریخ قاجاریه سپهر جلد اول ص ۲۲۶ و تاریخ نو ص ۸۲) و پس از عقد معاهده تنگین ترکمان چای آزاد گردید. محمد امین خان بعد از فوت فتحعلی شاه ملک سلطان خانم همسر او (مادر ملک زاده خانم دختر خاقان که بعدها به عقد محمود خان فومنی درآمد) یا بمباره آخری دختر عموی خود یعنی دختر ابراهیم خان دولوی قاجار و خواهر محمد ناصر خان ظهیر الدوله را به زوجیت گرفت. (تاریخ عضدی چاپ کوهی ص ۱۸ و ص ۲۵)

محول گردید ولی در ضمن به فرخ خان غفاری دستور داده شد که برای تعلیم و راهنمایی پیشکار جدید کماکان در رشت بماند و حساب مالیاتهای عقب افتاده را تصفیه و تکلیف منال دیوانی سنوات بعد را تعیین کند تا جریان امور صورت عادی بخود گیرد. مأموریت فرخ خان در شهر رشت هشت ماه تمام بطول انجامید و پس از انقضای این مدت و حصول اطمینان از نظم و ترتیب حسابهای مالیاتی و سایر وظایف دیوانی بطهران مراجعت کرد. ۱. چندی بعد یعنی اوایل سال ۱۲۵۸ ه. ق. خبر رسید، که فرهاد میرزا (بعدها معتمد الدوله) نایب الایاله فارس ۲ با مأمورین دولت انگلیس سر و سری پیدا کرده است و بیم آن میرود که مواضعه و تبنانی او با اعمال بیگانه نتایج شومی برای دولت شاهنشاهی بیار آورد. محمد شاه این خبر را به قید تردید تلقی کرد و صلاح ندانست که برادر کهنتر را صرفاً بد اتهام سازش با بیگانه که یحتمل مبتنی بر اغراض خصوصی است از ایالت فارس احضار و بدون رسیدگی مؤاخذه کند. بهمین سبب برای تشخیص صحت و سقم اتهام برادر مورد علاقه خود یکی از مأمورین بی غرض و طرف اطمینان یعنی فرخ خان غفاری را بفارس فرستاد. در همین اوان میرزا فضل الله علی آبادی (بعدها نصیر الملک)

۱- تاریخ قاجاریه سپهر جلد دوم ص ۱۱۰

۲- فرهاد میرزا پسر پانزدهم عباس میرزا نایب السلطنه است که در ۱۲۳۳ ه. ق متولد و در ۱۳۰۵ به سن ۷۲ سالگی وفات یافت و جنازه او در ۱۳۰۶ به کاظمین فرستاده شد. (تاریخ تبریز صفحات ۷۵ تا ۷۷ و منتظم ناصری جلد سوم ص ۱۸ و المآثر و الآثار ص ۱۹۵) فرهاد میرزا در ۱۲۷۸ معتمد الدوله لقب گرفت (منتظم ناصری جلد سوم ص ۲۷۵). این شاهزاده را به چندین علت نایب الایاله میگویند و در ۱۲۵۳ که محمد شاه عازم تسخیر هرات شد او را بعنوان نایب الایاله مأمور به توقف در طهران کرد (تاریخ قاجاریه سپهر جلد دوم ص ۵۰ و روضه الصغای ناصری چاپ خیام جلد دهم ص ۱۹۶ و ص ۲۴۱ و منتظم ناصری جلد سوم ص ۱۶۷). در ۱۲۵۵ که محمد شاه به اصفهان رفت فرهاد میرزا را مجدداً با سمت نایب الایاله در طهران به رتق و فتق امور اشتغال داشت (تاریخ قاجاریه سپهر جلد دوم ص ۱۰۰ و منتظم ناصری جلد سوم ص ۱۷۳) در سفر اول ناصر الدین شاه به فرنگستان که در ۲۱ صفر ۱۲۹۰ از طهران خیمه بیرونزد فرهاد میرزا به معاونت و نیابت کلران میرزا منصوب گردید تا بمهام امور کشوری و لشکری رسیدگی نماید (منتظم ناصری جلد سوم ص ۳۲۶) اطلاق عنوان نایب الایاله در مأموریت اول فارس به او باین جهت است که در آن تاریخ حکومت فارس اسماً به ناصر الدین میرزا محول گردید و فرهاد میرزا به نیابت از طرف ولیعهد وقت به فارس رفت (فارسانامه ناصری جلد اول ص ۲۹۷)

وزیر فارس^۱ به مرکز احضار و به فرخ خان دستور داده شد که علاوه بر انجام مأموریت سابق مالیاتهای عقب افتاده فارس را که مجموعاً بالغ بر یکصد هزار تومان است وصول و حواله مرکز کند.

فرخ خان این مأموریت را نیز مانند مأموریتهای سابق بی ملاحظه و با کمال بیطرفی و بدون در نظر گرفتن اینکه متهم یعنی نایب الایاله فارس از خانواده سلطنتی و برادر پادشاه وقت است، به احسن شقوق انجام داد و محمد شاه با اشاره او فتح الله خان مافی^۲ را با عده ای سوار مسلح به شیراز فرستاد تا فرهاد میرزا را تحت الحفظ به طهران بیاورند. فرخ خان همچنان در شیراز به رتق و فتق امور اشتغال داشت تا میرزانی خان امیر دیوان والی جدید وارد شد و او آنگاه به طهران مراجعت کرد.^۳

با مطالعه سطور بالا بخوبی مدلل میشود که فرخ خان کاشی مورد محبت و اعتماد کامل محمد شاه بود و شاه قاجار نه فقط رسیدگی به تخلفات مأمورین سرشناس دولت و رجال معتبر مملکت را به او محول مینمود بلکه در مواقعی هم که در صدد تفقد و نوازش یکی از افراد خانواده سلطنتی بر میآمد فرخ خان غفاری را برای انجام این منظور در نظر میگرفت. جهانگیر میرزا پسر عباس میرزا نایب السلطنه که در اوایل سلطنت محمد شاه او و خسرو میرزا برادر اعیانی وی را کور و مکفوف البصر نمودند مینویسد از قم برای کله و شکایت به طهران رفته و در نجف آباد با حاج میرزا آقاسی ملاقات کردم. حاجی صلاح چنین دید که به تویسرکان بازگردم و کماکان بدعا گوئی

۱- میرزا فضل الله نصیر الملک پسر حاج میرزا نصر الله علی آبادی مازندرانی است. میرزا فضل الله چندین مرتبه بسمت وزارت و پیشکاری به فارس رفت و در سفر دوم ناصر الدین میرزا به تبریز وزارت او را بعهده داشت و در زمان سلطنت ناصر الدین شاه به وزارت اوقاف منصوب شد. شرح حال میرزا فضل الله نصیر الملک را نویسنده این سطور جمع آوری کرده است و در شماره های آینده به نظر خوانندگان خواهد رساند.

۲- فتح الله خان مافی عموی حسین قلی خان نظام السلطنه است. (ص ۳۴ شماره دوم سال سوم مجله یادگار) فتح الله خان سن تیپ مافی در ۱۲۶۱ در اثر شیوع بیماری و با وفات یافت (روضه الصفای ناصری جلد دهم ص ۲۹۳)

۳- تاریخ قاجاریه سیهر جلد دوم صفحات ۱۴۴ و ۱۵۰ و روضه الصفای ناصری جلد دهم ص ۲۵۸ و فارسنامه ناصری جلد اول ص ۲۹۸

مشغول باشم. در این ضمن «فرخ خان کاشی خلعت و نوازش و دستخط التفات از پادشاه مرحوم به این دعا گو رسانید و مرا بدلخوشی تمام روانه قم کرد.»^۱

اوایل سلطنت ناصرالدین شاه حکومت کاشان به شاهزاده شاهرخ میرزا پسر حسین علی میرزا پسر فتحعلی شاه محول و محمدحسین خان کاشی به پیشکاری او منصوب شد و چندی بعد رسیدگی بکارهای پیشکاری به سایر مشاغل فرخ خان غفاری ضمیمه گردید و بهمین مناسبت بین افراد خانواده محمدکاظم خان و فرخ خان شکراب شد. رضا قلی خان هدایت مینویسد در همان اوقات چراغ علی خان زنکنه کرمانشاهی (بعدها سراج الملك) برای تفتیش و رسیدگی روانه اصفهان گردید^۲ و پس از اینکه به کاشان رسید کاشف بعمل آمد که «درمیانۀ دو طایفه معتبر کاشان یکی معروف به غفاری و متعلق به فرخ خان کاشانی از سلسله ابوزر غفاری حاکم لاحق کاشان و دیگری منسوب به محمدکاظم خان حاکم سابق کاشان منازعتی است... و آخر الامر به اهتمام شاهرخ میرزا و در اثر نصایح چراغ علی خان کار به مصالحه گذشت.»^۳

ناتمام

- ۱- تاریخ نو ص ۲۸۳
- ۲- برای اطلاع از شرح حالات چراغ علی خان رجوع کنید به سلسله مقالات راقم این سطور تحت عنوان «حکام اصفهان در دوره قاجاریه» مندرج در روزنامه اصفهان چاپ اصفهان.
- ۳- روضة الصفاى ناصرى جلددهم صفحات ۴۵۹ و ۴۶۰ مراد از محمدحسین خان کاشانی که در متن به نام او اشاره شده محمدحسین خان متخلص به عندلیب پسر فتحعلی خان صبا ملک الشعرا است (مجمع الفصحا چاپ امیر کبیر جلد پنجم ص ۷۴) خواهر محمدحسین خان عندلیب همسر دوم میرزا محمد تقی سپهر لسان الملك است و خانواده های سپهر و صبای کاشانی با هم قرابت سببی دارند. رجوع کنید به مقدمه جامع و ممتع تاریخ قاجاریه سپهر چاپ امیر کبیر که به قلم شیوای دوست دانشمند من آقای سرهنگ جها نگیر قائم مقامی نوشته شده است.

توجه :

در شماره ۲۶ صفحه ۱۱۷ سطر هفتم کلمه «آخرین» اشتباه و «به فرخ» درست است.

« « « « ۱۶۲ « « « « « آب رودخانه» غلط و «آب و طغیان رودخانه» درست است.

« « « « « ۱۶ « « « « « نام مظلومان» « کشیشان نام مظلومان» « « « « «

« « « « « ۲۶ « « « « « مقاومت احتمالی دانشمندان» غلط و «مقاومت احتمالی دشمنان» درست است.